

Anthropomorphism and mythology in child poetry

Abbas Baghinejad^۱, Barat Mohamadi^۲

Abstract

The boundless imagination and emotional world of children provide a platform for creating spaces and creatures that are not dissimilar to the mythological creations of ancient times or those created in the world of myths. This childish ability has always been of interest and use to children's and young adult poets who, through the use of anthropomorphism, consciously or unconsciously, have depicted the common outputs of children's mentality and the world of myths. The result of this approach is the development of a type of anthropomorphic poetry based on a mythical mentality in children's poetry, which in this study has been analyzed and described based on the works of ten poets. Research findings indicate that poets have taken into account the emotional attachment of children to nature in this field. Unconsciously, influenced by the pattern of mythology and ancient anthropomorphism, the poets employed the technique of anthropomorphism in a particular way tuned to childish imagination. Therefore, they are able to represent the phenomena and manifestations of nature anthropomorphously providing a basis for emotional recognition of natural elements and objects for child audiences.

Keywords: Children's poetry, Child, Children's poets, Anthropomorphism, Mythology.

^۱ Associated Professor, Department of Persian Language and Literature, Urmia branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran. (corresponding author) a.baghenejad@gmail.com

^۲ Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Urmia branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

Sources and references

Books

- ۱) Islami, Maryam. (۲۰۱۴), Mr. Crow's son-in-law, illustrator: Shiva Akramzadeh, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲) Bastid, Roje, (۱۹۹۱), Knowledge of Mythology, translated by Jalal Sattari, Tehran: Toos.
- ۳) Bahar, Mehrdad, (۲۰۱۱), A Research in Iranian Mythology, ۹th edition, Tehran: Agah.
- ۴) Tamim Dari, Ahmad, (۲۰۱۰), Folklore, Tehran: Mahkame.
- ۵) Tavalayi, Hossein, (۲۰۱۱), Sun slippers, illustrator: Hamideh Mohebi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۶) Khodadoost, Ahmad, (۲۰۰۶), The poem of Sabzeh, illustrated by Saeeda Zarandi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۷) Zolfaqari, Hassan, (۲۰۱۴), Folk Beliefs of Iranian People, , in collaboration with Ali-Akbar Shiri, Tehran: Cheshme.
- ۸) Salajegeh, Parvin, (۲۰۰۸), from this eastern garden, criticism theories of children's and teenagers' poetry, second edition, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Teenagers.
- ۹) Shadmani, Tayebeh, (۲۰۱۳), Cut the tail of the cat, illustrator: Neda Azimi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۱۰) ———, (۲۰۱۴), Qech Qech, illustrator: Mitra Abdolahi, Tehran: Children and Adolescents Intellectual Development Center.
- ۱۱) Shaban-nejad, Afsaneh, (۱۹۹۲), selected poems for children, Jafar Ebrahimi (shahed), Mostafa Rahmandoost, Shaban-nejad's Afsana, Naser Keshavarz and Mohammad Kazem Mezinani, illustrator: Mohammad Ali Bani-Asadi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.

- ۱۲) _____, (۱۹۹۸), Father and Rain, illustrator: Fatemeh Shahdadi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۱۳) _____, (۲۰۱۶), An umbrella of flowers, illustrator: Mitra Abdollahi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۱۴) Fotouhi, Mahmoud, (۲۰۰۶), Image Rhetoric, Tehran: Sokhan.
- ۱۵) Ghasem-Niya, Shokuh, (۲۰۱۴), Me and Mom and School, illustrator: Mitra Abdollahi, graphic designer: Kamran Mehrzadeh, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۱۶) Golizade, Khosrow, (۲۰۰۷), Iranian mythology culture, based on Pahlavi texts, Tehran: Parse book publishing studies.
- ۱۷) Cassirer, Ernest, (۱۹۹۹), The Philosophy of Symbolic Forms, Volume II: Mythological Thought, translated by Yadolah Moqen, Tehran: Hermes.
- ۱۸) Keshavarz, Nasser, A., (۱۹۹۲), Mrs Autumn, illustrator: Hadi Ebrahimzadeh, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۱۹) _____, B. (۱۹۹۲), selected poetry for children, Jafar Ebrahimi (Shahed), Mostafa Rahmandoust, Afsaneh Shaban-nejad, Naser Keshavarz and Mohammad Kazem Mazinani, illustrator: Mohammad Ali Bani-Esadi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۰) _____, (۲۰۱۳), the height of a needle, illustrator: Meysam Mousavi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۱) Mahooti, Mehri. (۲۰۱۴), Baby-Dress, illustrator: Somayeh Alipour, graphic designer: Kamran Mehrzadeh, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۲) Mazinani, Mohammad Kazem, (۱۹۹۵), Only Pomegranate laughed, illustrator: Mohammad Reza Lavasani, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۳) Moein, Mohammad, (۱۹۹۲), Farhang Moein, ۸th edition, Tehran: Amirkabir.

- ۲۴) Meqdadi, Bahram, (۲۰۱۳), Encyclopaedia of Literary Criticism, from Plato to Today, Tehran: Cheshme.
- ۲۵) Mirsadeghi, Jamal/ Meymant, (۱۹۹۸), Dictionary of the Art of Story Writing, Tehran: Mahnaz Ketab.
- ۲۶) Hashempour, Maryam, (۲۰۱۱), Thank you Meow Meow ..., illustrator: Seyed Hassan Mousavi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۷) _____, (۲۰۱۳), a teapot full of ghour, illustrator: Manli Manochehri, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۸) _____, (۲۰۱۴), If I had a tail, illustrator: Niloufar Broumand, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۲۹) Hashemi, Monireh, (۲۰۰۹), Mr. Summer, illustrator: Atefeh Malekijoo, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۳۰) _____, (۲۰۱۳), Mrs Spring , illustrator: Masoumeh Hajivand, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents.
- ۳۱) _____, (۲۰۱۴), A shoe the color of the sea, illustrator: Nayyer Pikam, Tehran: Children and Adolescents Intellectual Development Center.
- ۳۲) Hinels, John, (۱۹۹۸), Knowledge of Iranian Mythology, translated by Jaleh Amoozgar/ Ahmad Tafzoli, Babol: Babol Bookstore.
- ۳۳) Yahaghi, Mohammad Jaafar, (۱۹۹۶), Culture of Mythology and Fictional References in Persian Literature, ۲nd edition, Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies/ Soroush.

Articles

- ۳۴) Amir Ahmadi, Nasser; Esfahani, Nemat and Tabasi, Hamid, (۲۰۲۱), "Combination and Contrast of Mythological Reality and Mystical Dignity in Abrahamic Religions", Comparative Literature Review Chapter, Fifth Year, Number ۱۵, (۱۸۵-۲۱۳).

- ۳۵) Jafari, Mohammad, (۲۰۰۵), "About the oral literature of allegorical legends", research journal of children and youth literature, twelfth year, number ۴۵/۴۶, (۱۰۴-۱۱۰).
- ۳۶) Haji-Nasrollah, Shokooh, (۲۰۱۴), "How to design abstract concepts in children's literature", Children's and Youth Literature Research Journal, ۱۱th year, number ۴۱, (۶۲-۷۰).
- ۳۷) Ali-Shahrodi, Forough, (۲۰۱۶), "The Function of Symbols in Children's Literature", Roshanan, Specialized Journal of Children's and Youth Literature, Book ۶, (۱۰۱-۹۲).
- ۳۸) Lynch Bravan, Carol / Carl M, Tomlinson, (۲۰۱۷), "New Fantasy", translated by Parinaz Nayyeri, Children and Youth Literature Research Journal, ۴th year, number ۱۳, (۴۸-۶۴).
- ۳۹) Monyoz Ledo, Norma, (۲۰۰۴), "Historical Presence of Primitive and Mythical Creatures in Children's Literature", Journal of Children and Youth Literature, Year ۱۱, Number ۴۳, (۳۶-۴۷).
- ۴۰) Hormozani, Leila and Pakdel, Masoud, (۲۰۲۱), "Investigation of children's point of view in Sohrab Sepehri's poetry based on Piaget's theory of development" Quarterly Journal of Comparative Literature, Year ۵, Number ۱۶, (۶۱-۳۶).
- ۴۱) Hejri, Mohsen, (۲۰۱۳), "Reconciliation of myth and reason in the rational paradigm of children", Research Journal of Children and Adolescent Literature, ۹th year, number ۳۶, (۳۴-۵۹).
- ۴۲) Mills, Colin, (۲۰۰۵), "Books for young children", translated by Nilufar Mahdian, Children and Youth Literature Research Journal, Year ۱۱, Number ۴۳, (۶۱-۷۰).
- ۴۳) Needleman, Roth, (۲۰۰۰), "Fantasy, escape from reality or enhancement of reality?", translated by Hossein Ebrahimi (Alvand), Research Journal of Children and Youth Literature, ۶th year, number ۲۳, (۷-۳۱).
- ۴۴) Yousefi, Mohammad Reza, (۲۰۰۴), "The one who imagined the one who acted", Children's and Youth Literature Research Journal, Year ۱۱, Number ۴۳, (۱۵۰-۱۵۹).

جاندارانگاری و رویکرد اساطیری در شعر ده شاعر کودک و نوجوان

عباس باقی‌نژاد^۱ برات محمدی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۵

صص (۸۹-۱۱۳)

چکیده

تخیل بی‌مرز و دنیای عاطفی کودکان، زمینه آفرینش فضاها و موجوداتی را برای آنان فراهم می‌سازد که به مولود ذهن انسان اسطوره‌ساز در اعصار کهن یا آنچه در جهان اساطیر آفریده شده، بی‌شبهت نیست. این قابلیت کودکان همواره مورد توجه و استفاده شاعران کودک و نوجوان قرار گرفته و آنان با بهره‌گیری از شگرد جاندارانگاری به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه به ترسیم برآیندهای مشترک ذهنیت کودکان و دنیای اساطیر پرداخته‌اند. ماحصل این رویکرد، تکوین گونه‌ای از جاندارانگاری مبتنی بر ذهنیت اسطوره‌ای در شعر کودک است که در این پژوهش تلاش شده ابعاد و اشکال آن با تکیه بر آثار ده شاعر به شیوه توصیفی-تحلیلی، بررسی و تشریح گردد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شاعران در این زمینه تعلق عاطفی کودکان به طبیعت را مد نظر دارند و با تأثیرپذیری ناخودآگاه از الگوی اسطوره‌آفرینی و انسان‌انگاران کهن، از شگرد جاندارانگاری به گونه‌ای خاص و در سطح تخیل کودکان بهره می‌گیرند؛ بدین واسطه، امکان می‌یابند پدیده‌ها و مظاهر طبیعت را در موقعیت موجودات ذی‌روح و جاندار، ظاهر نمایند و زمینه بازساخت عاطفی عناصر طبیعت و اشیا را برای مخاطبان کودک فراهم سازند.

کلید واژه: شعر کودک، شاعران کودک، جاندارانگاری، انسان‌گونگی، اسطوره.

^۱ دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول) a.baghenejad@gmail.com

^۲ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

۱- مقدمه

میان جهان اسطوره و دنیا و ذهن کودکان، قرابت‌هایی می‌توان یافت که زمینه آن، نسبت و پیوندی است که بین موقعیت و ذهنیت انسان اسطوره‌ساز کهن و عواطف و دنیای کودکان وجود دارد. کودکان، دارای تخیل بی‌مرز و ذهنی از هر جهت پویا هستند که به واسطه آن، دخل و تصرفی خلاقانه در امور می‌کنند و دنیا و احوالی متناسب با امیال و رویاهای خویش را در ذهن می‌آفرینند؛ دنیایی که گاهی با مولود ذهن اسطوره‌پرداز انسان‌های اعصار دور همانندی می‌یابد. خلاقیت فطری و توانمندی‌های خاص کودکان که برآیند ویژگی‌های عاطفی و فکری آنان است، دارای ظرفیت و قابلیت‌هایی است که می‌تواند مجالی برای تعامل میان امیال و آرزوهای کودکانه و نگرش اساطیری پدید آورد. انسان‌های اولیه همچون کودکان در دنیایی عاطفی می‌زیستند و از آن-چه مشاهده و تجربه می‌کردند، درک علمی و منطقی نداشتند. آن‌ها در مواجهه با پیچیدگی‌های عالم و ابهاماتی که ذهن‌شان را در بر می‌گرفت؛ همچنین برای مقابله با محدودیت‌های زندگی خود و نیز دستیابی به آرزوهایشان به خلق اسطوره و رایه تفسیری مبتنی بر آرزوها و تصورات خویش از جهان هستی می‌پرداختند. این رویکرد با آن‌چه در دنیای کودکان رخ می‌دهد، دارای مختصاتی همسان است. کودکان نیز رویکردی عاطفی به امور دارند و فارغ از اصول عقلی و بیرون از ضوابط عرفی و قراردادی به تفسیر احوال و امور می‌پردازند؛ آنان عموماً از موقعیت و احوالی که تجربه می‌کنند، درکی مبتنی بر تخیل اسطوره‌ای دارند. زیرا همانند انسان‌های اعصار کهن، فاقد شناخت کافی و مناسب از احوال پیرامون خویش هستند. وجود چنین قابلیت‌هایی در کودکان سبب شده تا خالقان آثار ادبی برای کودکان، خصوصاً شاعران کودک از اسطوره و جلوه‌های آن، بهره‌ای خلاقانه و گسترده ببرند و به کارکردهای مختلف اسطوره در جهت ایجاد ارتباط با مخاطبان خویش توجه خاص داشته باشند. آن‌ها این ویژگی کودکان را دست‌مایه خلق آثاری با ماهیت و محتوای اساطیری ساخته و توانسته‌اند جنبه‌های متنوعی از تمایل کودکان به دنیای اسطوره را نشان دهند. بدین واسطه ابعاد مختلفی از نگرش اسطوره‌ای و اسطوره‌پردازی در شعر کودک به نمایش گذاشته شده است.

۱-۱- بیان مسئله

شعر کودک ابعاد مختلفی از نگرش اسطوره‌ای و اسطوره‌پردازی را در خود به نمایش گذارده که جاندارانگاری و انسان‌گونه‌گی مهم‌ترین و بارزترین آن است. این رویکرد که بنیان تفکر نگرش

اساطیری به‌شمار می‌آید، با دریافت و درکِ کودکانه از امور نزدیکی دارد. کودکان به‌طور ذاتی دارای توان و قابلیت جاندارانگاری هستند و می‌توانند هر آنچه را که فاقد جان و شعور است، در قالب مخلوقات ذی‌روح و واجد ویژگی‌های انسانی تلقی و تصور کنند. این ویژگی کودکانه در ادبیاتِ کودک راه یافته و در جهت تأمین بخشی از اهداف ادبیات کودک، مورد استفاده قرار گرفته است. شاعران کودک این جنبه از تفکر اسطوره‌ای را به‌صورت شگردی هنری و رویه‌ای مؤثر به‌کار می‌بندند و از طریق آن، با مخاطبان کودک، ارتباط فکری و عاطفی عمیقی را شکل می‌دهند؛ افزون بر این، با بهره‌گیری از انسان‌انگاری، خصلتی اساطیری در شعر کودک پدید می‌آورند.

۱-۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

جاندارانگاری و انسان‌انگاری، وجه مشترک ذهنیت کودکی و دنیای اساطیری و بُعدی از اسطوره‌پردازی است که با روحيات کودکانه نسبت و پیوند تنگاتنگ دارد. این وجه، با خلاقیت، نیاز و ظرفیت مخاطبان کودک تناسب دارد و با آن، بخشی از اهداف زیبایی‌شناختی و تربیتی شعر کودک تأمین می‌شود. انسان‌انگاری به شاعران کودک امکان داده روح زندگی را در اشیا و بی‌جانان جاری سازند و زمینه احساس صمیمیت، خویشاوندی و یگانگی با پدیده‌ها را در مخاطبان کودک پدید آورند. از این‌رو، شناخت شیوه جاندارانگاری شاعران کودک و کیفیت بهره‌مندی این شاعران از اشکال و گونه‌های جاندارانگاری و نهایتاً کسب شناخت از چند و چون اسطوره‌آفرینی در شعر کودک، امری ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۳- پیشینه پژوهش

در میان پژوهش‌هایی که تاکنون در حوزه اسطوره و شعر کودک انجام شده، پژوهش مستقلی درباره پیوند جاندارانگاری و نگرش اساطیری در شعر کودک به دست نیامد. افزون بر منابع و پژوهش‌هایی که مورد استناد این نوشتار بوده، تحقیقاتی را که می‌شود زمینه و پیشینه این پژوهش تلقی کرد، مقاله «اسطوره و اسطوره هنر در ادبیات کودک و نوجوان» از «هانس هولبری»، ترجمه بهار اشراق یکی از این پژوهش‌هاست که در «روشنان»، نشریه تخصصی ادبیات کودک و نوجوان (۱۳۸۶، شماره ششم) به چاپ رسیده است؛ در این مقاله به تأثیر اسطوره در ادبیات کودک به‌طور کلی و اثرگذاری آن در تکوین آثار برخی نویسندگان غربی پرداخته شده است. مقاله دیگر، «اسطوره در متل کودکان...» از حافظ حاتمی و ... چاپ

شده در فصلنامه «ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی» (۱۳۹۷، شماره ۵۲) است. در این مقاله، عناصر و بن‌مایه‌های اساطیر در یکی از متل‌های منظوم فارسی مورد بررسی قرار گرفته است. «بازآفرینی شخصیت‌های نمادین و اسطوره‌ای شاهنامه در ادبیات کودک و نوجوان» از فهیمه باوی و... مقاله دیگری است که در مجله مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه (۱۳۹۶، شماره ۲) چاپ شده است. در این مقاله نیز چگونگی بازآفرینی داستان‌های شاهنامه با اعمال تغییراتی در ساخت، شکل و گاهی موضوع در ادبیات کودک مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۴-روش و محدوده پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیل و بر اساس شواهد موجود در هیجده مجموعه شعر از ده شاعر کودک و نوجوان تکوین یافته است. این مجموعه‌ها عبارتند از: «دامادی آقا کلاغه» از «مریم اسلامی»، «دمپایی خورشید» از «حسین تولایی»، «شعر سبزه‌ها» از «احمد خدادوست»، «دُم گربه‌ها را بکش» و «قچ قچ» از «طیبه شادمانی»، «برگزیده شعر برای کودکان»، «چتری از گلبرگ‌ها» و «بابا و باران» از «افسانه شعبان‌نژاد»، «من و مامان و مدرسه» از «شکوه قاسم‌نیا»، «پاییزخانم»، «برگزیده شعر برای کودکان» و «قدِ سرِ سوزن» از «ناصر کشاورز»، «تنها انار خندید» از «محمدکاظم مزینانی»، «میو میو... تشکر»، «یک قوری پر از قو» و «وای اگر دُم داشتم» از «مریم هاشم‌پور»، «آقای تابستان»، «چشمه‌خانم» و «کفشی به رنگ دریا» از «منیره هاشمی».

۱-۵-مبانی نظری پژوهش

جاندارانگاری پدیده‌ها و انسان‌انگاری موجودات در دنیای اساطیر، همچنین، تمایل ذاتی کودکان به انسان‌انگاری اشیا و مظاهر طبیعت، موجب رویکردی خاص و فراگیر در شعر کودک شده و آن، بهره‌مندی متنوع و گسترده شاعران کودک از جاندارانگاری است. جاندارانگاری شعر کودک در جهت ایجاد ارتباط ژرف و مؤثر با مخاطبان کودک و اثرگذاری مناسب بر آنان شکل می‌گیرد. با این وجود، زمینه رویکردی اساطیری را در شعر کودک به وجود می‌آورد؛ به تعبیر دیگر، بستری را برای تجلی اسطوره در شعر کودک فراهم می‌کند.

۲-بحث

رویکرد جاندارانگارانه در شعر کودک، عموماً در جهت دست‌یابی به اهداف تعریف‌شده ادبیات و شعر کودک، یعنی پاسخ‌گویی به نیازهای عاطفی و فکری کودکان در ابعاد گوناگون نظام می‌یابد. با این حال، تحت تأثیر سبک و شیوه انحصاری شاعران کودک و نیز متأثر از شرایط خاص مخاطبان کودک در مقاطع سنی متفاوت، ابعاد و جلوه‌های گوناگون پیدا می‌کند. در این پژوهش ضمن تأمل بر کیفیت بهره‌مندی شاعران کودک از جاندارانگاری و بررسی جنبه‌های محتوایی و سبکی کار آنان، مصداق‌های موجود در آثار شاعران مورد پژوهش، تحت عناوین «طبیعت»، «اشیا»، «موجودات»، «تمثیل» و «فانتزی» بررسی و تحلیل شده است.

۲-۱-طبیعت

گرایش به طبیعت، استعدادی بالفطره و نهادی در کودک است. کودکان به‌طور فطری دارای اسباب لازم برای درک بی‌واسطه طبیعت هستند. آن‌ها به دلیل برخورداری از قابلیت خودمیان‌بینی قادرند طبیعت را با ظرفیت‌های انسانی ببینند و انسان را دارای ویژگی‌های طبیعت بشناسند؛ از این رو، می‌توانند احساس کنند «بین واقعیت شخصی و عینی تمایزی وجود ندارد» (هرمزانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۵)؛ به بیان دیگر، می‌توانند میان پندار و رفتارهای انسانی خود و داشته‌ها و مناسبات طبیعت، مرزی قائل نشوند. در نگاه کودک هر یک از عناصر طبیعت، نقش و کارکردی انسانی می‌یابد. این امر، نتیجه پیوند عاطفی کودک با طبیعت و پدیده‌های طبیعی است. شاعران کودک، همواره تعلق عاطفی کودکان را به طبیعت مورد نظر دارند و آن را دستمایه کار خویش قرار می‌دهند. از این رهگذر، امکان تکوین گونه‌ای اسطوره‌آفرینی یا رویکرد اساطیری بر اساس منطق آنیمسم در شعر کودک به‌وجود می‌آید که مایه و بستر آن، طبیعت و مظاهر گوناگون و متنوع طبیعی است. نتیجه این امر، پدید آمدن تعامل و توأمانی خاصی همچون جهان اسطوره‌ای میان انسان و طبیعت است؛ طوری که انسان و طبیعت در موقعیت هم‌قرار می‌گیرند و کارکرد و قابلیت‌های یکدیگر را می‌پذیرند. در این حیطه، یا طبیعت با خصالتی جاندار و واجد خصوصیات و کارکردهای انسانی، نقش‌آفرینی می‌کند؛ یا انسان، خصال و احوال طبیعت را به خود می‌پذیرد. ماحصل این رویکرد، استحاله هویت انسانی در ذات و ماهیت طبیعت یا به تعبیری «هم‌ذات-پنداری اسطوره‌ای» (سلاجقه، ۱۳۸۷: ۲۶۶) است؛ به بیان دیگر، شکل‌گیری جریانی از یگانگی انسان و طبیعت با سرشت اساطیری و آنیمسم است.

انسان پنداشتن عناصر و اجزای طبیعت با شیوه‌ها و اشکال متفاوتی در شعر کودک شکل می‌گیرد. شاعران کودک با هر یک از این گونه‌ها، به دستاوردی چون دستاورد اسطوره یعنی «تیین پدیده‌های طبیعت» (باستید، ۱۳۷۰: ۲۱) دست می‌یابند و هدف یا اهداف خاصی را دنبال می‌کنند؛ گاهی هدف، نشان دادن بُعد یا بخشی از طبیعت به کودک و ایجاد امکانی برای بازشناخت پدیده‌ای طبیعی و نیز بخشیدن اعتبار عاطفی به آن است. با این شیوه، کودک به کشفی دوباره و لذت‌بخش از پدیده‌ای می‌رسد که پیش‌تر آن را می‌شناخته و از آن تجربه دارد. دو نمونه زیر از این قسم هستند:

«باد جارو می‌کشید/ کوجه‌ها را تند و تیز/ از تلاشش واقعا/ کوجه‌ها می‌شد تمیز/ من در این فکرم که باد/ یک سپور خنده‌روست/ می‌شود مثل پدر/ با تمام کوجه دوست/ مطمئن هستم که هست/ باد، همکار پدر/ چون که هستند این دو تا/ در محله رفتگر» (خدادوست، ۱۳۸۵: ۱۲)

«باد آمد و هو هو کرد/ هی دور و برم چرخید/ از شاخه برای من/ یک دانه گلابی چید/ خوشحال شدم آن را/ پیش پدرم بردم/ یک گاز به او دادم/ یک گاز خودم خوردم./ ای باد کجا رفتی!/ برگرد بیا این‌جا!/ ممنون که به من دادی/ این میوه شیرین را...» (هاشم‌پور، ۱۳۹۰: ۲۶)

باد در نگرش اسطوره‌ای و در باور ایرانیان باستان همواره دارای کارکرد و جایگاه انسانی بوده و از آن با عنوان «شخصیتی بزرگ و رازآمیز» یاد شده است (قلی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۷)؛ شخصیتی که در کنار اهورامزدا و اهریمن، یکی از فرمانروایان سه‌گانه جهان به‌شمار می‌آید؛ بدین‌گونه که «اهورامزدا در بالا و روشنی، فرمانروایی می‌کند و اهریمن در پایین و در ظلمت، وای [باد] در فضای میان آن دو، یعنی در خلاء حکمرانی دارد» (هینلز، ۱۳۶۸: ۳۵). باد به روایت «بندھشن»: دارای کالبد مادی و «به مانند تن مرد جوان پانزده‌ساله» است (بهار، ۱۳۹۱: ۴۴)؛ افزون بر این، باد در سنت اوستایی «نقش پشتیبان جهان و تنظیم‌کننده توازن جهانی و اخلاقی» را بر عهده دارد (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۲۹). بر این اساس، دو مصداق شعری را که در آن‌ها باد، واجد کارکرد انسانی شده و نقشی متناسب با تجربیات و عواطف مخاطبان کودک به‌دست آورده، می‌شود دارای بن‌مایه اساطیری ارزیابی کرد؛ یا به تعبیری، آن را گونه‌ای «خصلت‌نمایی از واقعیت در اسطوره [به واسطه] دخالت در کلیت پیشینی» آن تلقی نمود (امیراحمدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۸).

بسیار پیش آمده که چند شاعر با بهره‌گیری از شگرد انسان‌انگاری در صدد ترسیم احوال و کنش‌های یک پدیده طبیعی برآمده‌اند. ماحصل کار این شاعران، یک‌دست و یک‌گونه نیست. زیرا هر کدام از منظری خاص و متفاوت به توصیف امری واحد پرداخته‌اند. به‌عنوان مثال، «ماه» یکی از عناصر طبیعت است که شاعران کودک به اشکال متنوع، آن را به کسوت انسانی درآورده و هر کدام، با هدف تربیتی یا زیبایی‌شناختی خاص، بخشی از احوال و رفتارهای انسانی را بدان بخشیده‌اند:

«خوب دقت می‌کنم / بعضی از شب‌ها به ماه / می‌نشیند منتظر / تا سحر در ایستگاه / مثل ما گاهی پر است / قلب او از درد و غم / در خیابان‌های شب / می‌زند تنها قدم / گاه گاهی بی- صدا / تاب بازی می‌کند / باز توی حوض ما / آب‌بازی می‌کند / ماه زیبا را بین / پشت ابری کوچک است / مثل اینکه باز هم / فکر قایم باشک است.» (هاشمی، ۱۳۸۹: ۲۹)

«شب توی جاده، آسمان / خیلی قشنگ و روشن است / یک ماهِ گرد و نقره‌ای / هم‌بازیِ خوب من است / ما توی ماشینیم و او / قل می‌خورد دنبال ما / یک‌وقت قایم می‌شود / در پشت کپه ابرها / انگار پیش چشم ماه / دنیا حیاطی کوچک است / کار من و ماه قشنگ / یک جور قایم باشک است» (ماهوتی، ۱۳۹۴: ۲۸)

«یک شب از تهِ دلم / ماه را صدا زدم / یک نگاه کرد و رفت / دور شد قدم قدم / با نگاه و رفتنش / داغ و سرد شد تنم / پر شد از شبی سیاه / چشم‌های روشنم / گوشه گوشه دلم / داغ از آن اشاره بود / پشت پلک‌های من / رودی از ستاره بود / اشک چون ستاره‌ای / از نگاه من چکید / روی برگ صورتم / خط غصه را کشید / ناگهان دلم شکست / با صدایی آشنا / دیدم او نرفته است / می‌زند مرا صدا» (کشاورزب، ۱۳۷۱: ۲۲)

«شب توی جاده، آسمان / خیلی قشنگ و روشن است / یک ماهِ گرد و نقره‌ای / هم‌بازیِ خوب من است / ما توی ماشینیم و او / قل می‌خورد دنبال ما / یک‌وقت قایم می‌شود / در پشت کپه ابرها / انگار پیش چشم ماه / دنیا حیاطی کوچک است / کار من و ماه قشنگ / یک جور قایم باشک است» (ماهوتی، ۱۳۹۴: ۲۸)

انسان‌پنداری عناصر طبیعت، امکان بازشناخت مظاهر طبیعت را برای کودک به‌وجود می‌آورد و به موازات آن، زمینه درک عمیق در کودک و پیوندی تازه میان عناصر طبیعت و خواننده شعر ایجاد می‌کند. این شگرد، به شاعران کودک امکان می‌دهد تا به جای معرفی صرف پدیده‌های طبیعی و روایت عینی کنش‌های طبیعت، در متن شعر، حضور عاطفی و مؤثر داشته باشند.

۲-۲- اشیا

کودکان می‌توانند با اشیا ارتباط عاطفی برقرار کنند و آن‌ها را جزئی زنده و متعلق به دنیای انسانی تصور کنند. از این رو، تبدیل اشیا و پدیده‌های فاقد حرکت به موجوداتی متحرک و دارای نگرش و شعور، شیوه‌ای معمول در شعر کودک است. این شیوه به خلق فضاهای سوررئال و در-عین‌حال واجد خصلت اساطیری می‌انجامد. آنچه به‌عنوان «آگهی اسطوره‌ای» از آن سخن رفته (کاسیر، ۱۳۷۸: ۸۸)، در این رویکرد مشهود است. آگاهی اسطوره‌ای زمانی ظهور می‌یابد که «خط ممیزی میان تصور و واقعیت» وجود نداشته باشد (همان‌جا)؛ به‌بیان‌دیگر، پنداشت‌های کودکانه با امور عینی و واقعی درآمیزد. برآیند این آمیزش، فضاسازی خاص و نامتعارفی است که در حیطه آن، اشیا، کارکرد و قابلیت‌های تازه و غیر واقعی پیدا می‌کنند:

«امروز کیف مادر من / توی کمد افتاده، خواب است / طفلک دهانش باز مانده / چون زیپ لب‌هایش خراب است / دیروز وقت زیپ‌بازی / او دیر باز و بسته می‌شد / دندان‌هایش گیر می‌کرد / از رفت و آمد خسته می‌شد / یک دفعه گیج و یک‌وَری شد / دیدم شُل و خنگول مانده / امروز با مامان نرفته / خالی شده بی‌پول مانده» (اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۳)

«نزدیک یک روز است که / در مدرسه جا مانده‌ام / رفتی و من توی کلاس / تنهای تنها مانده‌ام / من زیر میزت گم شدم / هی جامدادی را نگرد / آن‌که همیشه یاد توست / قربان تو: ماژیک زرد» (شادمانی، ۱۳۹۴: ۶)

«گوشه‌ای از جلد من / رفت لای زیپ کیف / جای دندان‌های او / نقطه نقطه شد ردیف / زیپ‌ها از کار خود / کاش خسته می‌شدند / مثل دکمه یا خودم / باز و بسته می‌شدند / زیپ روزی چند بار / گاز می‌گیرد مرا / معنی این کار را / من نمی‌فهمم چرا؟» (کشاورز، ۱۳۹۳: ۲۳)

نقش‌آفرینان این فضاهای شعری یعنی «کیف»، «ماژیک» و «زیپ» که دارای ویژگی‌های شناخته‌شده برای مخاطب کودک هستند؛ نقش انسانی و کارکردی متفاوت یافته‌اند. این اشیا در فضای سوررئال این اشعار که مبتنی بر تخیل بی‌مرز کودکانه آفریده شده، به گونه‌ای رفتار می‌کنند. هر یک از آن‌ها در موقعیتی مرتبط با کارکرد عینی خود، نقشی متناسب با دنیا و تمایلات مخاطبان کودک یافته و رفتارهایی در حد تجربیات و کردارهای کودکانه دارند.

اما گاهی یک شیئی واحد از چند منظر، واجد خصایص انسان‌گونه می‌شود؛ مثل «چتر» در شواهدی که می‌آید:

«چتر من لی لی کنان/ رفت بیرون از کمد/ چرخ زد توی حیاط/ زیر باران خیس شد/ با نسیمی دوست شد/ رفت بالا ... دیر کرد!/ وقت پایین آمدن/ روی آنتن گیر کرد!/ دیشب از کانال پنج/ پخش شد تصویر او/ گربه‌ای با خُرّوپف/ چُرت می‌زد زیر او!» (هاشم‌پور، ۱۳۹۳:

(۱۰)

«چتر قشنگ من نیست/ او رفته از کنارم/ حتماً خیال کرده/ من دوستش ندارم/ چون توی کوچه او را/ هی باز و بسته کردم/ حالا کجای دنیا/ دنبال او بگردم؟/ الان برای چترم/ یک نامه می‌نویسم/ باران گرفته، برگرد!/ من بی تو، خیس خیسم!» (همان: ۱۴)

«هیچ کس در فکر من نیست/ بچه‌ها قلبم شکسته/ دختری زیبا و کوچک/ دست من را سفت بسته/ آه! الان دو سه ماه است/ کنج انباری اسیرم/ دوست دارم بوی باران،/ بوی خوشحالی بگیرم/ کاشکی باران بیارد/ روی چشمم... روی دستم.../ تا بخندم... شاد باشم.../ چون که من یک چتر هستم!» (همان: ۲۲)

این سه شعر، توسط یک شاعر سروده شده است. شاعر در هر یک از این اشعار، نسبتِ انسانی خاصی را در موجودیت عینی «چتر» کشف کرده و نشان داده است؛ در مثال نخست، بُرده شدن چتر، توسط باد و گیر کردن آن، روی آنتن بام، با این تعبیر که «چتر من لی لی کنان رفت... با نسیمی دوست شد/ رفت بالا ...»، صبغه انسانی و جاندار یافته است؛ در مصداق دوم، گم شدن چتر با تعبیر شاعرانه «او رفته از کنارم/ حتماً خیال کرده/ من دوستش ندارم... الان برای چترم/ یک نامه می‌نویسم و...»، ویژگی انسانی کسب کرده است و در مصداق سوم، تبدیل شدن چتر به راوی و سخن گفتن عاطفی شاعر از زبان او فضا و خصلت انسانی به شعر بخشیده است.

۲-۳- موجودات

حضور موجودات خاص و خیالی با هیئت و کسوت انسانی در شعر کودک که دارای زمینه افسانه‌ای و اساطیری است، وجهی دیگر از آنیمیسیم و نیز انسان‌انگاری دنیای کودکان به شمار می‌آید که در ادبیات و شعر کودک راه یافته است. «غول» یکی از این موجودات و زاینده تخیل انسان‌های اعصار کهن است که با ذهنیت و باورهای انسانی در طول تاریخ پیوند یافته است. این موجود تخیلی که با عنوان یکی از انواع دیوان (معین، ۱۳۷۱: ۲۴۵۵) یا دیوی به نام غول بیابانی (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۸۵۵) از آن سخن رفته، در عین حال که دارای سرشت اساطیری است، در شکل‌گیری جنبه‌هایی از فولکلور و جلوه‌هایی از فرهنگ عامه نقش دارد. از غول، عموماً به صورت

موجودی پلید با صفات و رفتارهایی زشت یاد شده (یا حقی، ۱۳۷۵: ۳۱۶)، با این وصف، باید پذیرفت غول نیز همچون دیگر موجودات ابتدایی دارای «فطرت و طبیعت پیچیده» (مونوز لدو، ۱۳۸۴: ۳۶) است و نمی‌توان آن را به‌طور مطلق بد یا خوب دانست. اقوام ایرانی هر یک تلقی و تصویری خاص از غول دارند و ویژگی‌های متفاوتی برای آن قایل شده‌اند.

حضور غول در شعر کودک تا حد زیادی متناسب با هویت افسانه‌ای و نیز مبتنی بر ریشه آن در اسطوره‌شناسی و فولکلور ایرانی است. شاعران کودک ضمن در نظر داشتن بن‌مایه‌های اساطیری و ویژگی‌های افسانه‌ای غول، تلاش کرده‌اند آن را به گونه‌ای تازه باز تعریف کنند و از چشم‌انداز کودکانه نشان دهند.

در کل، بازآفرینی موجودیت غول و ارائه شکل و رفتارهایی امروزی از غول، ماحصل تلاشی است که شاعران کودک در روزآمدسازی این موجود اساطیری داشته‌اند. این شاعران ناگزیر به رعایت مسائل روانشناختی و نیز محدودیت‌های تربیتی هستند. از این رو، در ترسیم‌های خود، سابقه اساطیری و افسانه‌ای نامطلوب غول را نادیده می‌گیرند؛ از ترسناکی هیبت غول می‌کاهند و از صفات ناپسندی که در برخی افسانه‌ها به او نسبت داده شده، سخنی نمی‌گویند:

«غولی که دیدم / توی کتابم / با گریه آمد / یک شب به خوابم / دیدم که او نیست / بدجنس و اخمو / ترسی ندارم / از دیدن او / او در دلش داشت / این آرزو را / می‌خواست باشد / یک غول زیبا / راضی نبود او / از شاخ‌هایش / من غصه خوردم / خیلی برایش / فردا که او را / در قصه دیدم / روی لباسش / یک گل کشیدم» (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۳)

«دیشب هوا پُر بود / از رعد و برق و باد / یک‌دفعه یک قوطی / از آسمان اُفتاد / آمد از آن بیرون / غولی به شکل دود / انگشت‌هایش سبز بود / موهایش آبی بود / او گفت: یو هاها / در خدمتم قربان! / هر مشکلی داری / حل می‌کنم آسان / گفتم بفرمایید: / این کیف و این دفتر / حل کن، بخوان، بنویس / تا صفحه آخر» (شادمانی، ۱۳۹۳: ۸)

«در کیف من هست / یک غول کوچک / من دوست هستم / با این وُروجک / مثل خود من / او با سواد است / انگشت‌هایش ده تا مداد است / تا می‌شمارم از صفر تا صد / مشق مرا زود او می‌نویسد» (اسلامی، ۱۳۹۳: ۱۰)

این سه شاهد شعری، مصداق روشنی از حضور نامتعارف غول در شعر کودک است. زیرا شاعران کودک به فراخور کار خویش و در جهت رعایت الزاماتی، هیبتی قابل قبول و متناسب با عواطف و آرزوهای کودکانه از غول ساخته و به مخاطبان کودک نشان داده‌اند. تردیدی نیست که

ترسیم ارائه شده در این اشعار از غول، بر اساس بن‌مایه‌های اساطیری است؛ بدین معنی که غول، دارای دو شاخ و به شکل و به رنگ دود سیاه است و...، با این وصف، چهره و ظاهری تلطیف شده دارد. او قابل ترخم و زیباست و رفتاری امروزمین و متناسب با روحيات و تقاضاهای کودکان از وی سر می‌زند؛ غول می‌تواند همدمی خوب و کارآمد برای مخاطبان کودک باشد و آن‌ها را در انجام امورشان یاری دهد.

۲-۴- تمثیل

از تمثیل به‌عنوان «شیوه‌ای از روایت اساطیری» (فتوحی، ۱۳۸۶: ۲۴۸)، همچنین روایتی «دارای دو لایه معنایی ظاهری و باطنی» (مقدادی، ۱۳۹۳: ۱۷۴) سخن گفته شده است. استفاده از تمثیل، رویه مشترک ذهن بشر از گذشته تاکنون است که در ضرب‌المثل‌ها، افسانه‌ها، اساطیر و ادبیات، کاربرد داشته است. تمثیل، دارای ساختار روایی و پی‌رنگ داستانی است که در آن، اشیا، حیوانات و مفاهیم، ضمن این‌که واجد شخصیت و کنش انسانی می‌شوند، به‌واسطه فراروی از موقعیت زمانی و مکانی خود، می‌توانند با الگوی آنیمیسم مطابقت یابند و روح اسطوره‌ای کسب کنند؛ یا به نمادهایی اساطیری بدل شوند. لایه بیرونی یا صورت داستانی و روایی تمثیل، عمدتاً روایتی از یک رویداد عادی یا قصه‌ای جذاب است، اما لایه درونی و زیرساخت تمثیل، دارای ظرفیت تعلیمی، فکری و اساطیری تواند بود که معنای ثانوی تمثیل به‌شمار می‌آید.

تمثیل در ادبیات عامه، معمولاً به شکل افسانه‌های تمثیلی کوتاه و دارای حوادث محدود و شخصیت‌های اندک تجلی می‌یابد (تمیم‌داری، ۱۳۹۰: ۵۹). از تمثیل در شعر کودک، علی‌رغم تأثیرپذیری از ادبیات فولکلور و همانندی آن با تجلیات تمثیل در ادبیات عامه، به‌صورت هدفمند و جهت‌دار استفاده می‌شود. شاعران کودک، عموماً از تمثیل به‌عنوان امکانی مناسب برای طرح هنری موضوعات اخلاقی و مفاهیم انتزاعی (حاجی‌نصرالله، ۱۳۸۴: ۶۵) و برای گسترش مفاهیم و معانی شعری بهره می‌برند (سلاجقه، ۱۳۸۷: ۲۴۵). شاعران کودک در پرداخت هنری و شاعرانه لایه بیرونی تمثیل تلاش می‌کنند، اما توجه اصلی آنان معطوف معانی درونی یا درون‌مایه و محتوایی است که به‌وسیله تمثیل، قصد انتقال آن را به مخاطبان کودک دارند (یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۵۶). معانی درونی تمثیل به‌جهت این‌که در جنبه‌های مختلف زندگی مخاطبان کودک، نقشی اثرگذار دارد (علی‌شاهروندی، ۱۳۸۶: ۹۶)، متناسب با نیازهای فکری و عاطفی آنان انتخاب می‌شود. در کل می‌توان گفت: تلاش شاعران کودک برای پرداخت هنری لایه بیرونی، به خاطر ایجاد جذابیت در ساخت و شکل بیرونی تمثیل است و توجه به معنای درونی، در راستای دستیابی به

اهداف تربیتی و تقویت پیام تمثیل صورت می‌گیرد. مواجهه مخاطبان کودک با تمثیل موجود در اشعار دو مرحله دارد؛ آن‌ها ابتدا به لایه بیرونی تمثیل توجه می‌کنند و بنا به عادت و اقتضای کودکی از آن حظ می‌برند، پس از قدری تأمل، ذهن‌شان فرصت می‌یابد تا بر معنای ثانوی یا درون‌مایه پنهان تمثیل دست یابند و این امر، موجب کشف و لذتی دیگر و عمیق‌تر در آنان می‌گردد.

گونه‌های متنوعی اعم از: تمثیل اشیا، پدیده‌ها و مظاهر طبیعت، تمثیل مفاهیم انتزاعی و تمثیل حیوانات در شعر کودک کاربرد دارد، با این حال، تمثیل حیوانات بیش از دیگر گونه‌ها مورد توجه شاعران کودک است، زیرا این گونه تمثیل با تیپ‌های گوناگون انسانی، قابل تطبیق است (جعفری، ۱۳۸۵: ۱۰۸) و از طریق آن، روابط و مناسبات انسانی بر زندگی حیوانات، قابل تعمیم می‌شود. تمثیلات حیوانی همواره وجه روایی دارند و در آن‌ها از ظرفیت‌های بیان روایی استفاده می‌شود. گاهی راوی سوم شخص است و ماجرای مربوط به شخصیت تمثیلی، یعنی موجودی که واجد شخصیت و کردار انسانی شده، توسط این راوی روایت می‌شود:

«کلاغه ساعتی پیش / لب ایوان ما بود / دوباره مثل هر روز / کمی مهمان بود / میان خانه پیچید / صدای قار و قارش / دویدم توی ایوان / که بنشینم کنارش / ولی آقا کلاغه / مرا تا دید، جا خورد / پرید، اما سر او / به روی نرده‌ها خورد / نگاهش کردم، او گفت: / به بالم شک ندارم / کمی چشمم ضعیف است / ولی عینک ندارم» (شعبان‌نژاد، ۱۳۷۴: ۱۱)

«کلاغ پَر سیاهی / نشسته روی نرده / هوای گرم، او را / کمی کرده کلافه / به فکر آب‌بازی است / کجا؟ میان یک رود / چه قدر خوب می‌شد / اگر شنا بلد بود / خدا تو شادمان کن / دل کلاغ ما را / ببین شنا بلد نیست / خنک بکن هوا را...» (هاشم‌پور، ۱۳۹۰: ۳)

«باز هم این یاکریمم خانه نیست، / رفته با گنجشک‌ها بازی کند / او همیشه می‌رود بالای بام / روی آنتن لی‌لی‌بازی می‌کند / خانه او گوشه ایوان ماست، / او خودش این خانه‌اش را ساخته. / تازه توی خانه خود / فرشی از پوشال و کاه انداخته، / گاه‌گاهی روی بند رخت ما، / مثل آدم، تاب‌بازی می‌کند / یا کنار حوض کوچولوی ما / می‌نشیند آب‌بازی می‌کند / من که گاهی می‌روم نزدیک او / بی‌خودی می‌ترسد و درمی‌رود / یاکریمم خوب من صبحانه‌اش / خرده‌های نان توی سفره است / کاش او از من نمی‌ترسید و بعد، / می‌پرید و روی دستم می‌نشست» (کشاورز، الف، ۱۳۷۱: ۱۹)

در مواردی تمثیل‌های موجود در شعر کودک با وجود داشتن ساختار روایی، لحن و وجه خطاب‌ی دارند. در آن، شاعر به طور مستقیم با مخاطبی از جنس حیوان یا پدیده‌های طبیعی که قالب انگاره انسانی یافته، سخن می‌گوید:

«ای شاپرک! تن تو / پُر موج، مثل آب است / آن بالِ کاغذینت / مانند یک کتاب است / در آن کتاب رنگی / عکس بهار پیداست / هم کوه و باغ و صحرا / هم جویبار پیداست / کار تو، صبح تا شب / گشتن میان باغ است / در این بهار زیبا / بازار تو چه داغ است! / ای شاپرک! بیا، باز / و اکن کتاب خود را / در انتظار هستند / گل‌های خانه ما» (مزینانی، ۱۳۷۴: ۱۴)

«تو مثل نقطه هستی! / سیاه و ریز ریزی! / ولی باید بدانی، / برای من عزیزی! / برای دیدن تو / کنارت می‌نشینم! / کمی خم می‌شوم تا / تو را بهتر ببینم / همیشه صبح تا شب / فقط مشغول کاری! / تو خیلی دانه حتماً، / میان لانه داری! / دلت می‌خواهد الان، / بیایی روی پایم! / چرا پس ساکتی تو؟ / بگو الان می‌آیم. / تو را من دوست دارم، / خودت شاید ندانی. / تو کوچولوترین دوست / برایم در جهانی!» (کشاوری، ۱۳۷۱: ۹)

تمثیل مظاهر و پدیده‌های طبیعی نیز در میان اشعار کودک مصداق دارد. این تمثیلات هم با بیان روایی به صورت عادی و خطابی نظام می‌یابند:

«روی یک گل، توی صحرا / شاپرک آمد به دنیا / شاپرک پوشید فوری / یک لباس خوب و زیبا / مادرش بوسید او را / گفت: به به مثل ماهی! / شاپرک با مادر خود / پُر کشید این جا و آن - جا / رفت در باغی پُر از گل / تا شود مهمان گلها» (شعبان‌نژاد، ۱۳۷۱: ۱۶)

«یک قاصدک زیبا / آمد به حیاط ما / چرخ‌های زد و قایم شد / پشت سر گلدان‌ها / آهسته نگاهم کرد / خندید لبش انگار / فهمید که من هستم / یک دختر بی‌آزار / از دامن گلدانم / انگار خوشش آمد / پروانه شد و خوشحال / دور و بر من پر زد / با آمدنش هر روز / در باغچه‌ها غوغاست / یک شغل مهم دارد / او پستیچی گل‌هاست» (هاشمی، ۱۳۹۴: ۱۵)

«طوفان بد اخلاق است / هل می‌دهد من را / با پنجره، با در / او می‌کند دعوا / اصلاً ندیدم من پیراهنش را پاک / انگار این دفعه / افتاده روی خاک / ای کاش می‌دانست / با او همه قهرند / شاید که بعد از این / می‌زد کمی لبخند» (همان: ۱۱)

شاعران کودک در اشعاری از این دست، با تمثیل‌آفرینی و شبیه‌سازی زندگی و احوال موجودات و پدیده‌ها با حیات انسان، فضا و زمینه‌ای برای فعالیت ذهن و تخیل کودکان ایجاد می‌کنند که موجب لذت در آنان می‌شود؛ درعین حال، امکان مناسبی برای انتقال مفاهیم انتزاعی و

تعلیمی از جمله: مهربانی، ترحم، تلاش، شجاعت و ... را به مخاطبان خویش فراهم می‌کنند. این رویکرد، سبب آشنایی مخاطبان کودک با محیط پیرامون و طبیعت می‌شود؛ همچنین زمینه ایجاد ارتباطی عاطفی را میان آنان و موجودات و عناصر طبیعت به‌وجود می‌آورد.

۲-۵-فانتزی

فانتزی یک گونه ادبی است که طی فرایندی تخیلی و غیر قابل تجربه، شکل می‌گیرد. از فانتزی با عنوان «ادبیات وهم» (میرصادقی، ۱۳۷۷: ۱۲۳) و نیز «ادبیات تخیلی غیر ممکن» (لینچ، ۱۳۷۷: ۴۹) سخن گفته شده است. دنیا و احوال فانتزی در حدفاصل خودآگاهی و ناخودآگاهی تکوین می‌یابد و تا جای ممکن از منطق عادی فاصله می‌گیرد. این گونه ادبی در صدد خلق و ارائه جهانی فراواقع و ترکیبی از «تجسمات وهمی» است (نیدلمن، ۱۳۷۹: ۱۷) که در حوزه آن، هرگونه کُنش و حالتی که به‌طور طبیعی و عینی، امکان وقوع و ظهور ندارد، می‌تواند اتفاق بیافتد. فانتزی به‌طور ذاتی، دارای اندیشه و تخیل اسطوره‌ای و جادویی است. وجود حوادث غریب، کُنش‌های شگفتی‌آور، انسان‌گونگی پدیده‌ها و اشیا، هم‌چنین، نادیده‌انگاشتن بُعد زمان و مکان، نشانه‌ها و مختصات هستند که جهان فانتزی را به آنیمیس و دنیای اسطوره نزدیک و شبیه می‌سازد.

فانتزی در شعر کودک، تجلیات متنوع و مختلفی دارد. کودکان به آسانی با عناصر فانتزی ارتباط برقرار می‌کنند و از شگفتی‌های موجود در عالم فانتزی لذت می‌برند. زیرا شباهت و قرابت زیادی میان تخیل و ذهنیات خویش و دنیای فانتزی احساس می‌کنند. آن‌ها خود نیز با بهره‌گیری از تخیل بی‌مرزی که دارند، قادرند با سادگی با اشیا از امور روزمره و اسباب و موجودات آشنا فانتزی بیافرینند (میلز، ۱۳۸۴: ۶۵)؛ در عین حال، جهان وهمی و غریب فانتزی‌های خلق‌شده در آثار کودک را برای خود، قابل تجسم و قابل درک سازند. از این رهگذر، اشکال و جلوه‌های متنوعی از فانتزی در شعر کودک ظهور یافته که به گسترش کنجکاو و انتقال مؤثر پیام و آموزه‌های خاص به مخاطبان کودک انجامیده است.

اساساً فانتزی متعلق به دنیای داستان است که تجلیات آن در شعر کودک نیز به‌ظهور رسیده است. فانتزی در شعر کودک، همانند داستان، دارای خصلت روایی و زاویه دید اول شخص و سوم شخص و گاهی نیز با لحن خطایی است. راوی فانتزی، نقش مهمی در ترسیم احوال و دنیای غریب فانتزی دارد. او حادثه شگفتی را که در فانتزی رخ می‌دهد، به مخاطبان نشان می‌دهد. حادثه فانتزی، اتفاق غیرممکنی است که جانمایه فانتزی به‌شمار می‌آید و بدون آن، فانتزی نمی‌تواند شکل گیرد. کار دیگر راوی، معرفی شخصیت‌های فانتزی است. شخصیت‌های فانتزی عموماً اشیا

و پدیده‌های غیرجاندار هستند که در فضای شگفتِ فانتزی جان می‌یابند و دست به اعمال غیرعادی می‌زنند.

«بشقاب پرنده/ نزدیک زمین بود/ رفتم به اتاقم/ آماده شدم زود/ او رفت و مرا برد/ تا خانه‌ی خورشید/ خورشید مرا دید/ خندیدم و خندید/ در خانه‌ی خورشید/ یک سر سُرِه دیدم/ سر خوردم از آن‌جا/ از خواب پریدم» (شعبان‌نژاد، ۱۳۹۶: ۲۲)

«خانم معلم می‌گه: / مشقاتونو دربیارید/ کتاب و دفتراتونو/ فوری روی میز بذارید.» / نه، نمی‌شه، چون که آخه/ عروسک من خوابیده/ سرش روی کتابمه/ دفترو روش کشیده» (قاسم‌نیا، ۱۳۹۴: ۲۶)

«خانم جعبه که آمد/ کاغذ کادو تنش بود/ یک گل روبانی سبز/ دکمه پیراهنش بود/ در دل او وول می‌خورد/ هدیه من مثل نی نی / گفت: دکتر شو خودت، تا/ نی نی من را ببینی/ باز کردم جعبه‌ام را/ مثل دکترهای ماما/ از دل آن جعبه خانم/ هدیه‌ام آمد به دنیا» (کشاورز، ۱۳۹۳: ۲۸)

«ستاره‌ها/ توی آسمان/ دور ماه می‌نشینند/ ماهی قرمزها/ توی حوض/ و ماه/ هر شب/ برایشان/ قصه می‌گویند.» (تولایی، ۱۳۹۱: ۲۷)

تعلیقِ واقعیت و تلاشِ راوی برای رساندن مخاطب به احوالی غیر از آنچه در جهان تجربی صورت می‌گیرد؛ همچنین رویدادهای غریب و شگفتی‌آوری که رخ می‌دهد، به این مصداق‌ها، ماهیت فانتزی بخشیده است. حضور «بشقاب پرنده» و سوار شدنِ راوی بر آن و باقی ماجرا، اتفاق ناممکنی است که در مصداق نخست، روی داده است؛ خوابیدن عروسک و کشیدن دفتر روی سرش، رویدادی غریب در شاهد شعری دوم است؛ در نمونه سوم، جعبه کادو شده، هیئت خانمی باردار یافته که هدیه درون آن، مثل «نی‌نی» در دلش وول می‌خورد و الی آخر... در مصداق بعدی، قصه‌گفتن شبانه ماه برای ماهیان قرمز و در شعر پایانی، خندیدن و تبدیل شدن بشقاب غذا به بشقاب پرنده و بالا رفتن راوی با آن، رویداد فانتزی است. در این اشعار، اشیا و پدیده‌های متعلق به محیط زندگی کودکان به عناصر جاندار و انسان‌گونه فانتزی بدل شده و در فضایی نامتعارف و خواب‌گونه در جهت اهداف شعر ایفای نقش می‌کنند.

۳- نتیجه‌گیری

بهره‌مندی شاعران کودک از جاندارانگاری و ظاهر ساختن پدیده‌ها و اشیا و مفاهیم با خصلت و هویت انسانی که در این پژوهش از آن به‌عنوان گونه‌ای اسطوره‌پردازی سخن گفته شد، در فضای اشعار کودکان، یک رویکرد و تمهیدی است که مصداق‌های آن را در شعر بزرگسالان نیز می‌توان دید. با این حال، بهره‌مندی از جاندارانگاری در شعر کودکان با شعر بزرگسالان تفاوت دارد؛ به این دلیل که جان یافتن عناصر بی‌جان و جاننداری و انسان‌وارگی اشیا در فضاهای شعری بزرگسالان با محدودیت‌هایی همراه است؛ دیگر این‌که استفاده از جاندارانگاری در شعر بزرگسال صرفاً یک رویکرد هنری و نهایتاً برخورداردی نامتعارف با اشیا و پدیده‌ها و ... به‌شمار می‌آید. از این‌رو، به توجیحات و تمهیدات شاعرانه مختلف در جهت باورپذیر ساختن آن در ذهن خواننده بزرگسال نیاز دارد. حال آن‌که مخاطب کودک به‌طور ذاتی و بدون زمینه‌سازی آن را باور می‌کند و از آن لذت می‌برد.

تعدادی از موارد جاندارانگاری در این پژوهش، فاقد زمینه تاریخی و افسانه‌ای یا پشتوانه اساطیری به‌نظر می‌رسند و به روشنی نمی‌توان برای آن‌ها سابقه تاریخی و اساطیری معلومی در-نظر گرفت. با این وصف، رویکرد و تمهیدات خاص شاعران، میان آن‌ها و اسطوره‌های کهن از جهاتی همانندی و نسبت ایجاد نموده است. شاید بتوان این همانندی را نتیجه برخورداری این شاعران از گونه‌ای نگرش و ذهنیت اساطیری تلقی نمود و برآیند این امر، یعنی اشعارشان را تداوم اسطوره‌پردازی ذهن و دنیای انسان‌های پیشین ارزیابی کرد. گونه دیگر جاندارانگاری در شعر کودک، بازآفرینی اسطوره‌های کهن و شناخته شده یا روایات افسانه‌ای و اساطیری است؛ یا شکلی از جاندارانگاری است که دارای بن‌مایه اساطیری است. هر دو گونه، نتیجه تمایل شاعران به استفاده از جاندارانگاری به‌طوری مؤثر است؛ یعنی در صورت عدم بهره‌مندی شاعران از شگرد جاندارانگاری، این وجه از اسطوره‌پردازی در شعر آنان شکل نمی‌گرفت.

منابع

کتاب‌ها

- ۱- اسلامی، مریم، (۱۳۹۳)، دامادی آقا کلاغه، تصویرگر: شیوا اکرم‌زاده، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲- باستید، روزبه، (۱۳۷۰)، دانش اساطیر، ترجمه جلال ستاری، تهران: توس.

- ۳- بهار، مهرداد، (۱۳۹۱)، *پژوهشی در اساطیر ایران*، چاپ نهم، تهران: آگاه.
- ۴- تمیم‌داری، احمد، (۱۳۹۰)، *فرهنگ عامه*، تهران: مهکامه.
- ۵- تولایی، حسین، (۱۳۹۱)، *دمپایی خورشید*، تصویرگر: حمیده محبی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۶- خدادوست، احمد، (۱۳۸۵)، *شعر سبزه‌ها*، تصویرگر: سعیده زرنندی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۷- ذوالفقاری، حسن، (۱۳۹۴)، *باورهای عامیانه مردم ایران*، با همکاری علی‌اکبر شیری، تهران: چشمه.
- ۸- سلاجقه، پروین، (۱۳۸۷)، *از این باغ شرقی*، نظریه‌های نقد شعر کودک و نوجوان، چاپ دوم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۹- شادمانی، طیبه، (۱۳۹۳)، *دُم گربه‌ها را بکش*، تصویرگر: ندا عظیمی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۰- _____، (۱۳۹۴)، *فچ فچ*، تصویرگر: میترا عبدالهی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۱- شعبان‌نژاد، افسانه، (۱۳۷۱)، *برگزیده شعر برای کودکان*، جعفر ابراهیمی (شاهد)، مصطفی رحماندوست، افسانه شعبان‌نژاد، ناصر کشاورز و محمدکاظم مزینانی، تصویرگر: محمدعلی بنی‌اسدی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۲- _____، (۱۳۷۴)، *بابا و باران*، تصویرگر: فاطمه شهادی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۳- _____، (۱۳۹۶)، *چتری از گل‌برگ‌ها*، تصویرگر: میترا عبدالهی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۴- فتوحی، محمود، (۱۳۸۶)، *بلاغت تصویر*، تهران: سخن.
- ۱۵- قاسم‌نیا، شکوه، (۱۳۹۴)، *من و مامان و مدرسه*، تصویرگر: میترا عبدالهی، طراح گرافیک: کامران مهرزاده، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۶- قلی‌زاد، خسرو، (۱۳۸۷)، *فرهنگ اساطیر ایرانی*، بر پایه متون پهلوی، تهران: مطالعات نشر کتاب پارسه.

- ۱۷- کاسیرر، ارنست، (۱۳۷۸)، **فلسفه صورت‌های سمبولیک**، جلد ۲: اندیشه اسطوره‌ای، ترجمه یداله موقن، تهران: هرمس.
- ۱۸- کشاورز، ناصر، الف، (۱۳۷۱)، **پاییزخانم**، تصویرگر: هادی ابراهیم‌زاده، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۹- _____، ب، (۱۳۷۱)، **برگزیده شعر برای کودکان**، جعفر ابراهیمی (شاهد)، مصطفی رحماندوست، افسانه شعبان‌نژاد، ناصر کشاورز و محمدکاظم مزینانی، تصویرگر: محمدعلی بنی-اسدی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۰- _____، (۱۳۹۳)، **قد سر سوزن**، تصویرگر: میثم موسوی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۱- ماهوتی، مهری، (۱۳۹۴)، **بچه پیراهن**، تصویرگر: سمیه علیپور، طراح گرافیک: کامران مهرزاده، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۲- مزینانی، محمدکاظم، (۱۳۷۴)، **تنها انار خندید**، تصویرگر: محمدرضا لوسانی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۳- معین، محمد، (۱۳۷۱)، **فرهنگ معین**، چاپ هشتم، تهران: امیرکبیر.
- ۲۴- مقدادی، بهرام، (۱۳۹۳)، **دانش‌نامه نقد ادبی**، از افلاطون تا به امروز، تهران: چشمه.
- ۲۵- میرصادقی، جمال/ میمنت، (۱۳۷۷)، **واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی**، تهران: کتاب مهناز.
- ۲۶- هاشم‌پور، مریم، (۱۳۹۰)، **میو میو... تشکر**، تصویرگر: سید حسن موسوی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۷- _____، (۱۳۹۳)، **یک قوری پر از قور**، تصویرگر: مانلی منوچهری، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۸- _____، (۱۳۹۴)، **وای اگر دُم داشتم**، تصویرگر: نیلوفر برومند، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۹- هاشمی، منیره، (۱۳۸۹)، **آقای تابستان**، تصویرگر: عاطفه ملکی‌جو، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۳۰- _____، (۱۳۹۳)، **چشمه‌خانم**، تصویرگر: معصومه حاجی‌وند، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

۳۱- _____ (۱۳۹۴)، **کفشی به رنگ دریا**، تصویرگر: نیر پیکام، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

۳۲- هینلز، جان، (۱۳۶۸)، **شناخت اساطیر ایران**، ترجمه ژاله آموزگار/ احمد تفضلی، بابل: کتابسرای بابل.

۳۳- یاحقی، محمدجعفر، (۱۳۷۵)، **فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی**، چاپ دوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی / سروش.

مقالات

۱- امیراحمدی، ناصر؛ اصفهانی، نعمت و طبسی، حمید، (۱۴۰۰)، «تلازم و تقابل واقعیت اسطوره-ای و کرامات عرفانی در ادیان ابراهیمی»، جستارنامه ادبیات تطبیقی، سال ۵، شماره ۱۵، صص ۱۸۵-۲۱۳.

۲- جعفری، محمد، (۱۳۸۵)، «درباره ادبیات شفاهی افسانه‌های تمثیلی»، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۱۲، شماره ۴۵ / ۴۶، صص ۱۰۴-۱۱۰.

۳- حاجی نصرالله، شکوه، (۱۳۸۴)، «چگونگی طرح مفاهیم انتزاعی در ادبیات کودک»، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال یازدهم، شماره ۴۱، صص ۶۲-۷۰.

۴- علی‌شاه‌رودی، فروغ، (۱۳۸۶)، «کارکرد نماد در ادبیات کودک»، روشنان، نشریه تخصصی ادبیات کودک و نوجوان، دفتر ششم، صص ۹۲-۱۰۱.

۵- لینچ براون، کارول / کارل ام، تاملینسون، (۱۳۷۷)، «فاتنزی نو»، ترجمه پریناز نیری، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۴، شماره ۱۳، صص ۴۸-۶۴.

۶- مونیوز لدو، نورما، (۱۳۸۴)، «حضور تاریخی موجودات بدوی و افسانه‌ای در ادبیات کودکان»، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۱۱، شماره ۴۳، صص ۳۶-۴۷.

۷- هرمزانی، لایلا و پاکدل، مسعود، (۱۴۰۰)، «بررسی دیدگاه کودکان در شعر سهراب سپهری بر اساس نظریه رشد پیاژه»، فصل‌نامه جستارنامه ادبیات تطبیقی، سال ۵، شماره ۱۶، صص ۳۶-۶۱.

۸- هجری، محسن، (۱۳۸۳)، «آشتی اسطوره و عقل در پارادیم عقلانی کودک»، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۹، شماره ۳۶، صص ۳۴-۵۹.

۹- میلز، کالین، (۱۳۸۴)، «کتاب‌های کودکان خردسال»، ترجمه نیلوفر مهدیان، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۱۱، شماره ۴۳، صص ۶۱-۷۰.

- ۱۰- نیدلمن، راث، (۱۳۷۹)، «فانتزی، فرار از واقعیت یا ارتقای واقعیت؟»، ترجمه حسین ابراهیمی (الوند)، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۶، شماره ۲۳، صص ۷-۳۱.
- ۱۱- یوسفی، محمدرضا، (۱۳۸۴)، «آن که خیال بافت آن‌که عمل کرد»، پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، سال ۱۱، شماره ۴۳، صص ۱۵۰-۱۵۹.